

МОВНИЙ СВІТ ІГОРЯ КАЧУРОВСЬКОГО

THE LANGUAGE WORLD OF IHOR KACHUROVSKYI

Стукан Г.О.,

orcid.org/0000-0002-5036-8095

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови та літератури

Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Глушок Л.М.,

orcid.org/0000-0003-2565-2526

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

У статті здійснено спробу дослідити мовний світ відомого письменника, перекладача, дослідника, професора Ігоря Качуровського, для якого рідне українське слово, українська культура, чистота, точність, невичерпне багатство української мови було чимось особливим, хвилюючим, непорушним. Письменник не вважав себе духовно відірваним від рідного краю, хоч жив довгий час на чужині, працював не покладаючи рук в непростих еміграційних умовах. Він обрав шлях вірного служіння національній культурі, зростанню її престижу в світі. Писемне мовлення Ігоря Качуровського, особливо епістолярій, характеризується логічною впорядкованістю думок, чіткістю, величезним словниковим запасом. Поетичні збірки, повісті, новели, твори для дітей, поетичні пародії, переклади з німецької, іспанської, португальської, французької та інших мов, підручники з віршознавства, стилістики, компаративістики, статті, есеї, розвідки про творчі напрацювання несправедливо забутих і замовчуваних письменників свідчать про неабиякий талант письменника. Прикметникові та дієслівні метафори, оригінальні порівняння допомагають авторові створити самобутні новаторські образи, а читачі мають змогу правильно оцінити дійсність, занурившись у художній текст. Точні, вдало дібрані епітети слугують ефективним прийомом розкриття образів, символізують настрої і почуття. Письменник часто вдається до складнопідрядних речень з обставинними підрядними частинами, застосовує безсполучникові складні речення з різнотипними частинами, майстерно вибудовує складні синтаксичні конструкції з різними типами зв'язку, досягаючи стилістичної виразності. Завдяки яскравим виражально-зображувальним засобам І. Качуровський образно розкриває внутрішній світ персонажів, показує непростий вибір людини між добром і злом, високим і приземленим, вимальовуючи образ українця, який має почуття гідності, цінує свободу, заглиблений у майбутнє, яке завжди є невідомим, демонструє характер авторської експресії, а відтак висвітлює стильові особливості ліричної прози. У статті показано оригінальність художнього мислення автора відомих прозових та поетичних творів.

Ключові слова: лірична проза, образне мислення, світобачення, метафоризація, мовосвіт.

The article deals with investigation of the linguistic world of Ihor Kachurovskyi, the famous writer, translator, researcher, professor, for whom the native Ukrainian word, Ukrainian culture, purity, accuracy, inexhaustible richness of the Ukrainian language were something special, exciting, and inviolable. The writer did not consider himself spiritually detached from his native land, although he lived for a long time in foreign countries, worked hard under difficult emigration conditions. He chose the path of faithful dedication to the national culture, the growth of its prestige in the world. The written speech of Ihor Kachurovskyi, especially the epistolary, is characterized by logical orderliness of thoughts, clarity, and huge vocabulary. Poetic collections, stories, short stories, works for children, poetic parodies, translations from German, Spanish, Portuguese, French and others languages, textbooks on poetry, stylistics, comparative studies, articles, essays, and explorations of creative works of unjustly forgotten and suppressed writers testify to the exceptional talent of the writer. Adjectival and verbal metaphors, original similes help the author to create distinctive innovative images, and the readers can correctly assess reality by immersing themselves in the literary text; accurate well-chosen epithets serve as an effective method of revealing images, symbolizing mood and feelings. The writer often resorts to complex sentences with adverbial subordinate clause, uses complex conjunctionless subordinate clause, skillfully constructs complex syntactic constructions with different linking types to reach stylistic expressiveness. Thanks to the bright expressive and pictorial means I. Kachurovskyi figuratively reveals the inner world of the characters, shows the difficult choice of a person between the good and the evil, the high and the down-to-earth, depicting the image of a Ukrainian who has a sense of dignity, values freedom, absorbed in future that is always unknown, demonstrates the nature of the author's expression, and therefore highlights the stylistic features of lyrical prose. The article shows the originality of artistic thinking of the author of well-known prose and poetry works.

Key words: lyrical prose, figurative thinking, world outlook, metaphorization, linguistic world.

Постановка проблеми. 1 вересня 2018 року минуло 100 років від дня народження Ігоря Качуровського – відомого письменника, перекладача, члена Національної спілки письмен-

ників України, лауреата Національної премії імені Тараса Шевченка. За словами М. Неврлого, І. Качуровський – той, хто «підпірав скарбницю духу в чужині» [6, с. 51].

Перебуваючи в еміграції (Австралія, Аргентина, Німеччина), він не був самотнім, бо мав багато друзів та універсальний таланти. Саме завдяки йому став автором багатьох збірок поезій, повістей, поеми «Село», новел, творів для дітей, поетичних пародій, шаржів, епіграм, літературних жартів, підручників з віршознавства, стилістики, теорії літературних жанрів, компаративістики, а ще – автором спогадів, що увійшли до збірника «Крути мого дитинства».

Підсумком дослідницької праці професора І. Качуровського як історика української літератури стала книжка «Променисті силуети: лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки», де розкрито творчі напрацювання несправедливо забутих і замовчуваних літераторів.

Багато часу він приділяв художньому перекладу з іспанської, португальської, німецької, старофранцузької та інших мов.

Із щирих листів до Віталія Мацька, подільського письменника і літературознавця, постає справжній Ігор Качуровський: відкритий, не вмів лицемірити, вимогливий, говорить те, що думає, справедливий у судженнях про письменників та їхні твори, хоча часто різкуватий. Наприклад, глибоко ображений за те, що його довгий час не «пускали в літературу». Про Юрія Шевельова (Шереха) каже, що він «українцем не був і не став», що чужу працю (підручник Грицька Шевчука) видав у співавторстві під своїм іменем, що незаслужено назвав у своїй статті «втраченим» покоління Другої світової війни в літературі української еміграції, а Зуєвський не дав жодного з них до «Української хрестоматії» за числюсь вказівкою. І. Качуровський називає його кагебістом і у відповідь не подає в інформації про російськомовних поетів з України. Також він був обурений, що Юрій Мушкетик унікав зустрічі з ним як з «ворогом народу». А ще писав В. Мацьку: «Книжки О. Смотрича не присилайте, непрочитані й недочитані, вони вже давно лежать у мене чималою копицею, деякі поставлено на полиці – так вони і стоять» [4, с. 72, с. 77, с. 80, с. 87]. Зустрічається ще багато цікавих і несподіваних висловлювань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Життя і творчість Ігоря Качуровського досліджували Г. Гордасевич, І. Дзюба, В. Мацько, М. Неврлий, М. Слабошпицький, С. Реп'ях, В. Скуратівський, Д. Чуб, В. Шевчук, В. Шелест та інші.

Перекладацьку діяльність вивчали О. Астаф'єв, В. Коптілов, М. Стріха, Л. Череватенко; «самоцвіти» його поетичної та прозової творчості –

Ю. Покальчук; орнаментальну (опоетизовану) прозу, зокрема художньо-словесну образність, досліджував Віталій Мацько. Проте ще не достатньо досліджена його епістолярна спадщина, статті та есеї на мовні теми, зображувально-виражальні засоби художніх творів.

Мета статті – вивчити особливості мови художніх творів І. Качуровського «Дім над кручею» та «Шлях невідомого», з'ясувати специфіку відбору та використання лексичних та синтаксичних зображувально-виражальних засобів для змалювання реальної дійсності.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи мовний світ І. Качуровського, зазначаємо, що під «мовою художньої літератури» розуміємо мовну систему, яка «функціонує в художній літературі як засіб створення естетичної реальності, найповніше виявляє творчі можливості кожної національної мови [3].

Насамперед наголошуємо, що Ігор Качуровський усвідомлював, які «незліченні скарби розкриваються в нашій мові», і був глибоко переконаний, що вирішувати мовні проблеми має право лише той, хто добре обізнаний з етимологією слів. Цікаві думки він висловлює у листах до Віталія Мацька щодо використання слів «*витоки*», «*натхнення*», «*митець*». Він, зокрема, пише: «Слово «*митець*» означає майстер, а штучно створене слівце «*митець*» взагалі позбавлене сенсу. Сполука *ст* – нерозривна. Тож «с» зі слова «*митець*» не випало само, його свідомо вилучено. Хтось «очевидно цього і прагнув»... [4, с. 91].

Коли І. Качуровський вчитав надіслану В. Мацьком працю «Мовний орнамент в ліричній прозі Ігоря Качуровського», то написав йому: «Помилок і дурниць не бачу», і зробив такі зауваження щодо вислову «духовні витоки натхнення митця в Україні»: «Слово «*витоки*» означає ту рідину, яка витікає. А в нас було колись джерело»... [4, с. 88], «... до джерел закликав М. Зеров, але його вилучено, а причина вилучення ясна і проста: адже в російській мові немає ні такого слова, ані фонем [дж] [4, с. 90].

«Наша мова – дзвінка, тож дзвінкі приголосні не втрачають дзвінкості ні в кінці слів (як в російській), ані перед глухими приголосними (як теж роблять російські). У нас було і є слово «*надхнення*» (від дух)» [4, с. 88], «...натхнення асоціюється з іншим рядом – «*тхнути*» (смердіти), «*натхнутися*» [4, с. 90].

Гнів та обурення в І. Качуровського викликала заміна виразу «*на Україні*», виразом «*в Україні*» у 1991 році. З цього приводу в листі

до Віталія Мацька він розмірковує так: «у відриві від контексту *«на»* дає уявлення про певну зверхність, а *«в»*, відповідно, про обмеженість. Протягом 700 років – від 1282 року по 1991 рік ми говорили і писали на Україні [4, с. 92].

«Страшним ударом», за його словами, для нього стало те, що «професор І. Огієнко, підрахувавши *«в»* і *«на»* у творах Тараса Шевченка, «... твердить буцімто слід уживати лише вираз *«в»* на Україні». Ніхто з поважних філологів його не підтримав [4, с. 92].

Після того професор Петро Одарченко ще раз зробив підрахунки і виявив, що І. Огієнко кількість *«на»* зменшив удвічі. І. Качуровський пише: «І тут виникає питання, хто і пощо домігся в 1991 році вилучення *«на»* і впровадження *«в»*. А відповідь приходиться та сама, що й у випадку *«джерела»*, запаскудженого *«витоками»* [4, с. 92].

Він робить висновок, що у виразі *«на Вкраїні»* «ми чуємо білябіяльний *«в»* тобто нескладотворний *«у»*, а «... це одна з тих фонем, котрих немає в мові російській» [4, с. 93].

В іншому листі письменник просить у Віталія Мацька вибачення за нібито допущені помилки. Це засвідчує його вимогливість до письма і готовність до критики і самокритики. А в одному із листів І. Качуровський дякує «...за українське написання імени *Олександр*: др. – це явище суто російське» [4, с. 70].

«Ім'я *Александр* – це типовий франко-русизм. У романських мовах маємо -дро: іт. *Сандро*, есп. *Александро*, фр. *Александре*. Але -е в кінці слів відпало, тож московити («так їх звали в Європі, мабуть, до походу Наполеона») перехопили це ім'я вже без -е [4, с. 71].

І хоч сам письменник вимогливо і дбайливо ставився до кожного написаного слова, все ж відчувається вплив діаспори, зокрема, написання окремих слів за скрипниківським правописом: радості, вічності, гордості, пам'яті, дзвінкості, реклямувати, матеріял.

Для художніх творів І. Качуровського характерні величезний словниковий запас, логічна впорядкованість думок, образне мислення. У прозових творах «Шлях невідомого» та «Дім над кручею» найефективнішим прийомом розкриття настрою персонажів є прикметникові та дієслівні метафори: «... після бою червоний сніг горить на сонці» [1, с. 70]; «Вітер був пронизливий, дощ безугавний, а грязюка – непролазна» [1, с. 45]; «стемніло зовсім, зарясніли зорі, встав місяць» [1, с. 137]; «... я перебирав кожне слово, кожен рух, кожен подих» [1, с. 226]; «вершина сірої берези оподаль раптом стала золотаво-зеленою.

На заході, над самим обрієм, прорвавши запону хмар, з'явилося сонце» [1, с. 266].

Віталій Мацько зазначає: «Метафора сприяє письменникові творити самобутні новаторські образи. Повістяр зчаста переходить від прямого значення слова до переносного, для цього використовує перифрази, антоніми, синоніми, порівняння, розширює структуру метафори епітетом. Все це сприяє рухомості подій, довкілля, що їх зображено в тексті, і надає прозі І. Качуровського естетичного смаку, який допомагає читачеві, занурившись у художній текст, правильно оцінити дійсність крізь призму естетичних категорій і супроводжується естетичним осяянням» [5, с. 9]. До прикладу: «... день був безсоняшно сірим, чорніла під листом весняна земля, ніжно звисали брунатні сережки ліщини...»; «легкий без вітру морозець, чисте аж дзвінке повітря, дві паралельні, тендітні, рожево-золоті смужки хмарок над обрієм, сніг вранішнього світла, що падає з-за рогу скирти і, лишаючи мене в тіні, опромінює її [Ніни] обличчя, відсвічується на червоному светрі, робить шкіру чола і щік ніжно-рожевою, а колір губ вишнево-червоним. Темно-каштанове волосся, а очі несподівано блакитні, лише не небесної – надто ясної тепер барви, а темніші, суворіші» [2, с. 250].

Як бачимо, епітети є ефективним прийомом розкриття образу, символізують настрої і почуття, вірність, кохання.

Цікавим метафоричним образом життєвої дороги постає брід через річку: «Іти мені ставало щодалі, то важче: спочатку я брів по кісточки, потім по коліна, по пояс, по під руки, брів, плутаючись ногами в корінні, натикаючись грудьми на колючі стебла скритого під водою мертвого очерету. Вже коли вода сягала мені по шию, і я мусів підводитися навшпиньки і задирати підборіддя, переді мною, несподівано через туман, виріс брунатний від гнилого коріння берег плаву» [1, с. 224].

Лірична проза Качуровського визначає позицію автора, його ставлення до життя, передає думки, переживання, почуття. Письменник вдало використовує всю палітру зображувально-виражальних засобів української мови, щоб читач міг абстрактно сприйняти чи відчутти, перейнятися психічним станом літературних персонажів, заглибитися в художній світ твору, зрозуміти авторський спосіб бачення світу.

Експресивності та динамічності розповіді письменник надає з допомогою вдалих ампліфікацій: «...коли жах смертельний, останній жах, за яким нічого нема, приходиться уночі, в холод,

у бурю (найкращий час для нього – осіння дощова ніч), він зливається з темрявою, стає пронизливим вітром, колючою мжичкою, проламаним парканом, ослизлим муром, розчахнутим деревом. Все, що нас оточує, ми сприймаємо як прояв того самого жаху, акорд у тій самій гармонії відчаю або смерті. Але коли ми спіткаємося з ним при яскравому сонці, серед живої зелені, коли в очах ще не поблякли щойно бачені лілії, він або піддається красі і зникає, або, якщо це справді останній жах – нестерпним дисонансом приглушує мелодію радісних барв, стає зосередженням усіх наших почуттів, і довоколишній світ з його красою для нас просто перестає існувати» [2, с. 230–231]. Автор порівнює жах з розчахнутим деревом, ослизлим муром, пронизливим вітром, колючою мжичкою, проламаним парканом. Останнє речення цитати – це складна синтаксична конструкція, до якої вдається письменник, щоб деталізувати думки, дати додаткові відомості про предмет осмислення, не виходячи за межі одного речення. Підрядні частини умови конкретизують зміст думки, вираженої в головному реченні, вказують на реальну чи можливу умову дії. Віталій Мацько влучно зазначає, що «автор так часто вдається до складних синтаксичних конструкцій, тавтології, що доводиться ще раз перечитувати речення, аби вловити головну думку, як-от: «Того самого дня, коли я вже зміцнів, пообідав, впізнав у старій Мар'яні нашу далеку родичку, коли дізнався, що моя мати повернулася з Сибіру ще в 1935 році і мешкає за кільканадцять кілометрів у місті, де працює в лікарні прибиральницею, коли я змушений відповідати на питання тітки Мар'яни, хоч-не-хоч розповів їй, що розстрілу я уник не один раз, а декілька, – саме тоді прибіг до хати хлопець – Палажчин Коля [2, с. 119].

Письменник використовує і складносурядні речення з відношеннями одночасності й послідовності виконання дій, а також протиставного типу. Рідше застосовує безсполучникові речення з однотипними частинами, зокрема лише для змалювання цілісної картини подій та явищ, частіше з різнотипними частинами, що свідчить про схильність автора до роздумів, аналізу, з'ясування

причин та пояснення їх. Широко послуговується І. Качуровський складнопідрядними реченнями, зокрема обставинними, майстерно вибудовує складні синтаксичні конструкції, в яких поєднуються різні типи підрядного зв'язку.

Віталій Мацько помітив, що письменник вдало послуговується лексемами-кольоронозвами, які варіюються залежно від психіки людини, її темпераменту. Це теж своєрідний спосіб бачення світу прозаїком. До прикладу: «Яких тільки очей не доводилося мені в ті дні бачити: темно-карі, що здаля видаються чорними, карі, ясно-карі, карі з темними крапками або смужками, сірі з карими цятками, двокольорові – з сірим зовнішнім колом і карим внутрішнім, жовтаві, зеленаві, сірі, темно-сірі, темно-сірі з синню, срібно-блакитні і блакитно-сірі, небесно-блакитні і волошково-сині. Фіялкових, правда, не бачив [2, с. 72].

Лексика на позначення кольорів і кольорів з відтінками служить у творах для створення емоційно-оцінного змісту явищ, предметів, для створення нових метафоричних та чуттєвих образів.

Висновки. Отже, як засіб виразності І. Качуровський у своїх творах використовує найчастіше метафори, суть яких часто можна зрозуміти лише в контексті і таким чином «відчути» спосіб бачення світу автором, його творчу уяву. Застосовуючи незвичну сполучуваність слів автор творить індивідуальні епітети, які в поєднанні з метафорами створюють цілісну картину світу. Іноді письменник ампліфікує метафоричні дієслова, що надає розповіді динамізму та експресії.

Лексико-семантична структура метафор переконливо свідчить про високий рівень художньо-образного мислення Ігоря Качуровського. Вміло послуговується автор і складними реченнями як окремою ланкою в загальній системі стилістичних виражальних засобів. Саме завдяки їх функціонуванню досягається стилістична виразність, зокрема, складнопідрядні речення розмежовують висловлені думки, систематизують, упорядковують їх взаємозалежність, багатоконпонентні речення розширюють і уточнюють думку, найкраще передають зміст, створюють ритмомелодійний тон розповіді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Качуровський І. Дім над кручею : [повість]. Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1996. 268 с.
2. Качуровський І. Шлях невідомого: [роман]. Київ : КМ Академія, 2006. 443 с.
3. Літературний словник-довідник. Київ : Академія, 1997. С. 427.
4. Мацько В.П. Епістолярний материк. Том 1. Хмельницький : ФОП Цюпак А.А., 2018. 448 с.
5. Мацько В.П. Мовний орнамент у ліричній прозі Ігоря Качуровського. Хмельницький : ФОП Цюпак А.А., 2013. 76 с.
6. Неврлий М. Скарбницю духу в чужині підперти. *Україна*, 1990, № 41, С. 10.